

FETHİ BENSLAMA • İslâm'ın Psikanalizi

FETHİ BENSLAMA Paris Üniversitesi VII'de psikanaliz ve psikopatoloji öğrenimi gördü. *Relais de la Cité Internotionnal*'de ve 1990'da kurduğu *Intersignes* dergisinde direktördür. Günümüzün önemli psikanalistlerinden biri olan Benslama, dikkate değer iki denemenin, *La Nuit Briseé* (Ramsay, 1988) ve *Une fiction troublante*'in (Edition de l'Aube, 1994) yazarıdır. Ayrıca klinik psikanalitik ile çağdaş dönemde Avrupa ve İslâm konularında birçok incelemesi yayımlanmıştır.

---

Fransız Kültür Bakanlığı'nın katkılarıyla yayımlanmıştır.

---

*La psychanalyse à l'épreuve de l'Islam*

© 2002 Aubier, Paris

İletişim Yayınları 1061 • Politika Dizisi 49

ISBN-13: 978-975-05-0313-9

© 2004 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-4. Baskı 2005-2017, İstanbul

5. Baskı 2020, İstanbul

EDITÖR Ömer Laçiner

KAPAK Suat Aysu

KAPAKTAKI KALIGRAFI Ayna aracılığıyla  
birbirine dolanmış O ve O'nun kaligrafisi

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Serap Yeğen

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,  
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

**İletişim Yayınları** · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FETHİ BENSLAMA

# İslâm'ın Psikanalizi

*La psychanalyse à l'épreuve de l'Islam*

ÇEVİREN *Işık Ergüden*





*Frédérique'e*



# İÇİNDEKİLER

<i>Teşekkür</i> .....	11
<i>Öndeyiş</i> .....	13
BİRİNCİ KISIM	
<b>Köken Sıkıntısı</b> .....	17
BİRİNCİ BÖLÜM	
<b>ihlâl</b> .....	19
İKİNCİ BÖLÜM	
<b>Geri Dönüş ve Dolambaçlar</b> .....	25
<b>İslâm ve İslâmlar</b> .....	25
<b>Psikanalize ilgi</b> .....	28
<b>Köken sıkıntısı</b> .....	31
<b>Freud'da kökenin kaçırılması</b> .....	33
<b>Kökendeki açma</b> .....	34
<b>Şeytan Ayetleri</b> .....	37
<b>Dinin etkililiği üzerine</b> .....	47
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
<b>Fesih</b> .....	50
<b>Geri dönüş ve yorumlama</b> .....	51
<b>Geri dönüş, teori ve taşkınlık</b> .....	53
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
<b>Çürümekte Olan Bir Beden</b> .....	58
<b>Acının çarşafı</b> .....	59
<b>Borç</b> .....	62

BEŞİNCİ BÖLÜM

<b>Öz-Bağışıklık</b> .....	69
<b>Çözülme ve yeniden-oluşma</b> .....	69
<b>Anlam bulanıklığı</b> .....	77

ALTINCI BÖLÜM

<b>Modern Kopuş ve Kitlelerin Ümitsizliği</b> .....	87
<b>Uygarlıkta dönüşüm üzerine</b> .....	90
<b>Freud'la birlikte ümitsizlik ve ötesi</b> .....	95
<b>İslâmî dünyada kitlelerin ümitsizliği üzerine</b> .....	97
<b>Devlet ve benlik</b> .....	100

YEDİNCİ BÖLÜM

<b>Haşiyeye: 11 Eylül'den Sonra</b> .....	105
---	-----

İKİNCİ KISIM

<b>Kökensel Red</b> .....	111
---------------------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

<b>Babaya Sahip Çıkma ve Babanın Tercümesi</b> .....	113
<b>Freud ve İslâm</b> .....	113
<b>Babanın yaratılışı, yer bağıışı</b> .....	118
<b>Tercüme olarak baba</b> .....	122

İKİNCİ BÖLÜM

<b>Hacer'e Göre Tekvin</b> .....	127
<b>Bir bağış açmazı</b> .....	127
<b>Vaat ve ad</b> .....	130
<b>İmkânsızın imkânı</b> .....	136
<b>İki ilke arasında bölünme</b> .....	141
<b>Var, yok</b> .....	144
<b>Kökensel geri çekilme (<i>imtina</i>) üzerine</b> .....	147
<b>İki kadın arasında</b> .....	150

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

<b>Reddin Sürdürülmesi</b> .....	153
<b>İsmail'in aktarımı</b> .....	154
<b>Aktarılabilir ve aktarılamaz olan</b> .....	157
<b>Terk edilen kadından terk etmeye</b> .....	161
<b>Hacer etrafındaki tartışmalar</b> .....	162



## ÜÇÜNCÜ KISIM

<b>Öteki Kadının Yazgıları</b> .....	167
--------------------------------------	-----

### BİRİNCİ BÖLÜM

<b>Bir Red Etrafındaki Varsayım</b> .....	169
---	-----

### İKİNCİ BÖLÜM

<b>Nur</b> .....	173
<b>Kurucuya hamile kalınması</b> .....	174
<b>Montajın boyutları</b> .....	176
<b>Bir karşılaştırmanın öğeleri</b> .....	178
<b><i>İki kadın arasında'nın</i> psikanalizi</b> .....	180
<b>İmkânsız karşısında baba</b> .....	182
<b>Boş ile dolu arasında</b> .....	184
<b>Kurgu olarak anne</b> .....	187

### ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

<b>Peçe</b> .....	189
<b>Peçenin güncelliği</b> .....	190
<b>Teolojik başörtüsü</b> .....	193
<b>Ötesini görebilme gücü olarak kadın</b> .....	197
<b>"Tepe gözü" etrafındaki saptamalar ve hipotez</b> .....	200
<b>Kadının göstermesi</b> .....	203
<b>Tersine dönüş</b> .....	206
<b>Güncele geri dönüş</b> .....	211

### DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

<b>Binbir Gece Masalları'nın Sözü</b> .....	216
<b>Meleğin selamından gözden düşmeye</b> .....	217
<b>Haz sorunu</b> .....	219
<b>Karalanma üzerine</b> .....	224
<b>Söz, haz, ölüm</b> .....	227
<b>Üstünü karalamanın ortadan kalkması</b> .....	236

### DÖRDÜNCÜ KISIM

<b>O'ndan O'na</b> .....	241
--------------------------	-----

### BİRİNCİ BÖLÜM

<b><i>Binbir Gece Masalları</i> Kliniği ya da Şehrazad'ın görevleri</b> .....	245
<b>Bir tutkunun mizanseni</b> .....	245
<b>Sultan ve benzeri</b> .....	250

<b>Cevder'in hikâyesi</b> .....	<b>253</b>
<b>Şehrazad'ın ikinci görevi</b> .....	<b>257</b>
<b>Şehrazad, Şahriyar eksenini</b> .....	<b>261</b>

#### İKİNCİ BÖLÜM

<b>Kurban Etme ve Yorum</b> .....	<b>263</b>
<b>Kuran'da kurban etme anlatısı</b> .....	<b>265</b>
<b>Kurban etme arzusu üzerine</b> .....	<b>268</b>
<b>Yoksunluk olarak oğul</b> .....	<b>272</b>

#### ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

<b>Halk Çocuk</b> .....	<b>273</b>
<b>Kuran'da Musa</b> .....	<b>273</b>
<b>Bir yaşamlar toplamı</b> .....	<b>276</b>

#### DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

<b>Kardeş Katli</b> .....	<b>279</b>
<b>Cinayet anlatısı</b> .....	<b>279</b>
<b>İki kin</b> .....	<b>281</b>

#### BEŞİNCİ BÖLÜM

<b>[Eri] O [Eri] O</b> .....	<b>286</b>
<b>Biçim aktarımı</b> .....	<b>287</b>
<b>İkili üzerine</b> .....	<b>292</b>
<b>Sergilenen ve tekil</b> .....	<b>293</b>
<b>Özne üzerine</b> .....	<b>296</b>
<b>Bireysellik, İslâm ve psikanaliz</b> .....	<b>297</b>

#### ALTINCI BÖLÜM

<b>Bölünen İmkânsız</b> .....	<b>300</b>
<b>Cemaat ve imkânsız</b> .....	<b>301</b>
<b>Bir topluluk (cemaat) alegorisi</b> .....	<b>303</b>
<b>Paylaşım ve paylaşım tutkusu</b> .....	<b>307</b>
<b>Sondeyiş</b> .....	<b>313</b>

## Teşekkür

Bu kitap birçok aşamadan geçmiş bir araştırmanın sonucudur. Philippe Lévy'nin yönetiminde hazırlanan bir psikanaliz tezi- nin çekirdeğini oluşturur. Jüri üyeleri Jacques Derrida, Pierre Fédida, Gilbert Grandguillaume ve Jean-Jacques Rassial'dı. Ya- yıma hazırlanan metin Hachem Foda, René Major, Élisabeth Roudinesco, Nadia Tazi, Chantal Talagrand tarafından tekrar okundu. Hepsine minnet ve teşekkür borçluyum.



## Öndeyiş

Freud, her yerinde dinin hazır ve nazır olduğu eserlerinde tektanrıcılık üzerine düşünürken İslâm'ı hesaba katmamıştı. Sadece son kitabı olan *Musa ve Tektanrıcılık*'ta, İslâm üzerine birkaç şey belirtmişse de, İslâm'ı kendi araştırma alanından daima uzak tutmuştur. Oysa Freud'da din teorisi, tamamen dinî görüngünün incelenmesinin ötesinde, insan toplumunun temeli, yasanın doğuşu ve uygarlığın kronik krizi sorularını da peşinden getirir, bu sorularla da ilgilidir. Bir yüzyıl sonra, bu engin çalışma şantiyesine İslâm'ın başlangıç kurgularını ve sembolik kuruluşunun içgüçlerini dahil edersek, bundan ne sonuçlar çıkar? İslâmî kuruluşta söylenen ve yazılanlar tektanrıcı bellekte hangi değişiklikleri işleme koymuştur? Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın kendi perspektiflerinde çözümlenemez duran bir başka *baba ve köken* sorusu burada ortaya çıkmakta mıdır?

Bu kitap, dinî kurumların kurucu nitelikteki bastırmalarını gün ışığına çıkarmayı ve onların metafiziğini metapsikolojiye tercüme eden Freud'un projesini İslâm'a taşımayı, yaymayı önermektedir. Kitap, diğer iki tektanrıcı dinin kökeniyle bağlantılı olan ve İslâm dini için referans değeri taşıyan metin ve olaylara psikanalitik bir yaklaşımdan oluşmaktadır.

Modern araştırma çevrelerinin epeyce bir süredir uzağında, oryantalizmin yedeğine atılmış duran İslâm, modern duruma girişiyle yakından ilişkili bir aciliyet ve gerekliliğin etkisi altında, kendimizi onunla açıklamaya mecbur ederek güncel dünya sahnesine akın etmemiş olsaydı, bu tür bir araştırmanın tahayyül bile edilemeyeceği iyi bilinmektedir. İslâm'ın modern duruma dahil oluşu, başlamak şöyle dursun, belirleyici bir evreye ya da sorunun can alıcı noktasına çoktan gelmiştir: İslâmî toplumlarda geleneksel öznenen farklılaşan ve bilinç alanını aşmış bir tarihsel hareketlilik içine atılan bir öznenin ortaya çıkışıdır bu. Bizim fikir yürütmemizin başlangıcında, bu gelişme ve bileşkesi olduğu kopuş ve çelişkiler yer almaktadır.

Bu nedenle her ne kadar İslâm'ın kökenlerinin inşası araştırılıyorsa da, kitap İslâm'ın güncel sıkıntılarının odağında da yer almaktadır. Bu denemenin birinci bölümü İslâm'ın çağdaş krizini, bu krizin doğuşunu ve en semptomatik tezahürünü (İslâmcı hareket) ele almaktadır; sunduğum bu yorum genel olarak politik sosyolojide geçerlilik taşıyan yorumdan farklıdır.

İslâm'ın on beş yıldır süren güncelliği, gerçekten de, binlerce işaretle, geleneksel öznenen kopuşu ve zincirinden boşanmış uygarlık yıkıcı güçlerin doğrudan bu kopuştan kaynaklandığını göstermektedir. 'Tanrı psişe'si insanı'ndan 'bilinçdışı psişe'si insanı'na geçişin düşünülmesini gerektiren bir dönüşüm süreci söz konusudur. Bu kitabın adını doğrulayan şey budur: *İslâm Sınavında Psikanaliz*. Bu başlık sayesinde, köşe taşlarını, yıllardan beri üzerinde durduğum ve burada bütünlüklü bir bakışla bir araya getirdiğim çok sayıda çalışmanın oluşturduğu bir sınamayı ve bir görevi adlandırmak istedim. Kuşkusuz, tersi önerme, yani *Psikanaliz Sınavında İslâm* da yanlış olmazdı, ama ben psikanalist olarak ve psikanaliz adına İslâm'ın içinde bir maceraya atıldım ve İslâm'ın güncel ve kökensel bazı sorunlarını aydınlatırken, bunları psişizm ile uygarlık arasındaki ilişkilerle ilgili evrensel psikanalitik bilgiye vurup değerlendirmeyi amaçladım.

Tanrı psişe'sinden bilinçdışı psişe'sine geçiş üzerinde düşünmek, *eski'nin* tasfiyesi anlamına gelmez -buna karar verecek